

M. Sokołowski w 1928 r.; Kostrowicki 1966. i inf. pisemna z 1991 r.; A. Jasiewicz, inf. ustna z 1991 r.).

Przyczyny wyginięcia

W czasie poszukiwań prowadzonych przez autora w 1991 r. na stanowisku w Żłotym Potoku gatunku nie odnaleziono. W rezerwacie Dąbie roślina była obserwowana do 1957 r. (A. Jasiewicz, inf. ustna z 1991 r.); później wielokrotnie poszukiwana przez autora, ostatnio w 2012 r., jednak bez rezultatu. Trzy stanowiska w Niece Nidziańskiej, odkryte w latach 1960 i 1961, w końcu lat 80. nie zostały potwierdzone (Kostrowicki, inf.

pisemna z 1991 r.) – prawdopodobnie również zanikły. Przyczyny wyginięcia nie są znane.

Zbigniew Szela

Summary

Myosotis stenophylla occurred at five localities in the Małopolska Upland in southern Poland. Four of them were situated in the Nida Basin and one in the Kraków-Częstochowa Upland. Thermophilous grasslands and thicket margins on calcareous soils were its habitat. Despite searches conducted in recent years the species has not been found in these localities but there is still a chance to discover the plant in the area of its former occurrence.

Omphalodes scorpioides (Haenke) Schrank Ułudka leśna

Rodzina: *Boraginaceae* – ogórecznikowate (szorstkolistne)

Status

W Polsce gatunek narażony. W krajach ościennych: bliiski zagrożenia w Czechach.

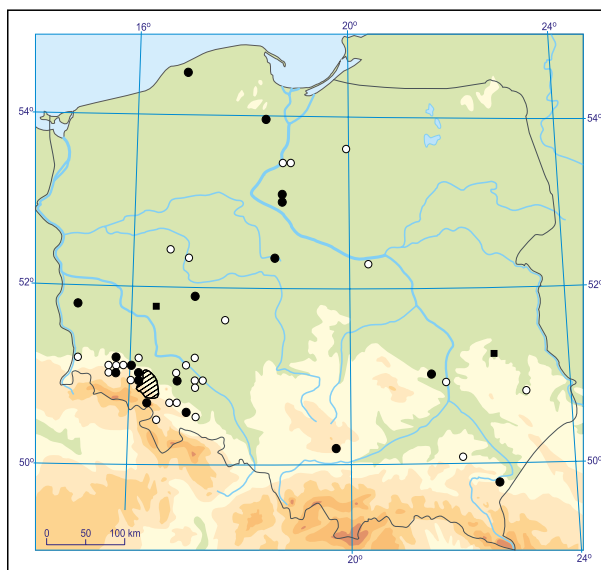
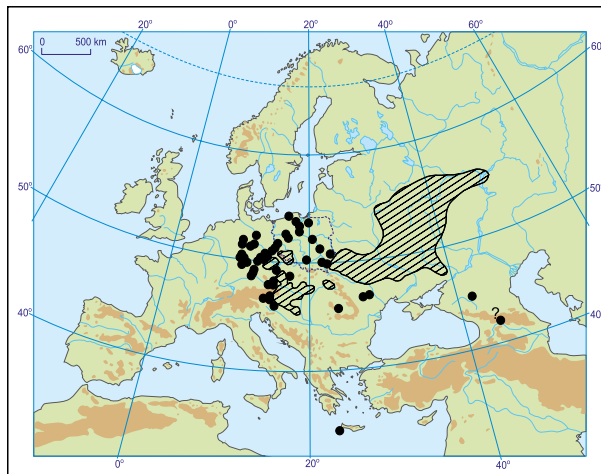
Rozmieszczenie geograficzne

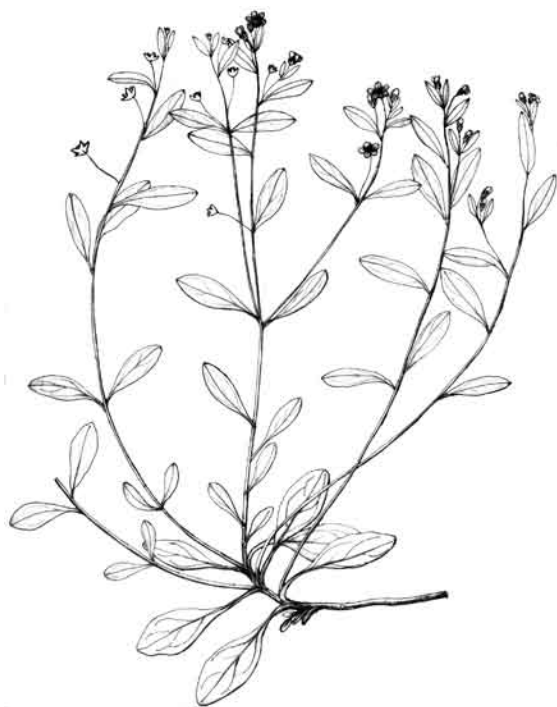
Omphalodes scorpioides jest gatunkiem eurazjatyckim. W Europie występuje głównie w środkowej i wschodniej części kontynentu (Ferguson 1972b; Meusel i in. 1978). Przez Polskę przebiega północno-zachodnia granica ogólnego zasięgu.

Występowanie w Polsce

Stanowiska ułudki leśnej są rozproszone na obszarze całej Polski, a jedyne większe skupienie znajduje się w południowo-zachodniej części kraju. Największa liczba stanowisk podawana była z Przedgórze Sudeckiego i Niziny Śląskiej. Większość z tych danych pochodzi z początków XX w. (Schube 1904a). W ostatnich 20 latach notowano występowanie ułudki leśnej na Pogórzu Kaczawskim w Ostrzycy Proboszczowickiej (Kwiatkowski 2000) oraz wzdłuż rzeki Kaczawy i Nysy Szalonej (Kwiatkowski 2006), na Pogórzu Izerskim na Górze Zamkowej we Wleniu (Potocka 2001 i mat. npl. z 2011 r.), na Wzgórzach Niemczańsko-Strzelińskich w Henrykowie koło Ziębic (Świerkosz 1992), w Górach Kamiennych na górze Rogowiec (Berdowski i in. 2005). Na Nizinie Śląskiej istnieje stanowisko w dolinie Bystrzycy między Skalką a Bogdaszowicami (Z. Dajdok, Z. Kącki, mat. npl. z 2011 r.). Na Pogórzu Przemyskim podawana jest z okolic Przemysła: nad Sanem koło Dybawki (M. Wolanin, mat. npl. z 2011 r.); praw-

dopodobnie stanowisko to jest tożsame z podawanym przez B. Kotulę w XIX w. (okaz w KRAM, lg. B. Kotula w 1877 r.). W pierwszej połowie XX w. znane było występowanie ułudki na Pogórzu Strzyżowskim koło

Rzeszowa w Lisiej Górze (okazy w KRA, lg. H. Miczyński w 1925 r.; lg. K. Piech w 1925 r.) i Zwiężycy (okazy w KRA i KRAM, lg. F. Ludera w 1930 r.; KRAM, lg. W. Stecówna w 1929 r.). W pasie wyżyn ułudka leśna występuje na Wyżynie Śląsko-Częstochowskiej w Ojcowskim Parku Narodowym (Berdau 1859; Michalik 1978; Sołtys-Lelek 2010) oraz na Wyżynie Małopolskiej w dolinie rzeki Kamiennej na Przedgórzu Iłżeckim (Piwowarczyk 2010b). Na Nizinie Południowowielkopolskiej gatunek był obserwowany koło Borku Wielkopolskiego na Wysoczyźnie Kaliskiej (Czarna 2001). W latach 50. XX w. została podana z 3 stanowisk: Dębina i Swarzędz koło Poznania oraz Ostrów Wielkopolski (Szulczewski 1951), populacji tych nie potwierdzono współcześnie (Czarna 2001). W Obniżeniu Nowosolskim występuje w dolinie Lubszy w Lubsku [Decker 1911 (1912); S. Rosadziński, mat. npbl. z 2012 r.]. W obrębie Pojezierzy Wielkopolskich stwierdzono występowanie ułudki leśnej w Kotlinie Toruńskiej: Wilczy Młyn koło Antoniewa (Klinggräff 1848; Abromeit 1898, 1903; L. Rutkowski, K. Kępczyński, mat. npbl. z 1994 r., Łazowy-Szczepanowska, mat. npbl. z 2011 r.), Lubicz koło Torunia (L. Rutkowski, mat. npbl. z 1999 r.; I. Łazowy, mat. npbl. z 2005 r.), Gronowo koło Torunia (Abromeit 1898; L. Rutkowski, mat. npbl. z 2010 r.; I. Łazowy-Szczepanowska, mat. npbl. z 2011 r.), Kłódka koło Grudziądza (okaz w TRN, lg. E. Rosenbohm w 1881 r.; Abromeit 1903; I. Łazowy-Szczepanowska, mat. npbl. z 2011 r.) i Strzemięcina koło Grudziądza (Abromeit 1903; okaz w TRN, lg. M. Rejewski w 1964 r.). W Kotlinie Płockiej został stwierdzony w Podgórzu koło Wyszogrodu (Bońska 1970; I. Łazowy-Szczepanowska, mat. npbl. z 2011 r.). Na Nizinie Środkowomazowieckiej prawdopodobne jest występowanie ułudki w Puszczy Kampinoskiej, gdzie była notowana w XIX w. (Rostafiński

1872). Z północnej części Polski zostały podane stanowiska w Wielichowie na Pomorzu Koszalińskim (Antkowiak i in. 2006) oraz w dolinie Wierzycy na Pojezierzu Starogardzkim (Buliński 1993, 1994). Występowała także na Pojezierzu Iławskim, gdzie rosła w dolinie rzeki Dylewki koło Ostródy (Jutrzenka-Trzebiatowski 1980; okaz w KRA, lg. A. Sendek w 1977 r.). Ponadto ułudka leśna pojawia się na siedliskach antropogenicznych: jako apofit rosła w Lublinie (Rysiak i in. 2008) oraz na cmentarzu we Wschowie (Czarna, Antkowiak 2008).

Siedliska i fitocenozy

Ułudka leśna występuje najczęściej w wilgotnych i ciemnych lasach, głównie w grądach i w łęgach ze związku *Alno-Ulmion*. Grądy, w których rośnie, zaliczane są do *Tilio-Carpinetum typicum*, *T.-C. stachyetosum*, *T.-C. corydaletosum*, *Galio-Carpinetum* lub też reprezentują grąd zboczowy *Aceri-Tilietum*. Często występuje na skraju lasów, a także wzdłuż cieków wodnych. Rzadziej spotykana jest w zaroślach i zadrzewieniach.

Morfologia i biologia

Hemikryptofit, roślina dwuletnia. Czterograniaste wiotkie pędy, w dolnej części pokładające się, mają 10–50 cm wysokości. Ulistnienie w dolnej części naprzeciwległe, a w górze skrętoległe. Z pachwin dolnych liści wyrastają zakwitające pędy boczne. Liście są lancetowate lub szeroko lancetowate, długości do 6–7 cm, w górnej części pędu stopniowo przechodzące w przysadki. Kwitnie w kwietniu i maju. Kwiatostanem jest luźny sierpik. Korona jest białoniebieska, o średnicy około 5 mm, o krótkiej rurce zamkniętej u wylotu żółtymi osklepkami. Kielich w okresie kwitnienia dzwonkowaty, 2–3 mm długi, w okresie owocowania rozrasta się talerzykowato i wydłuża do około 5–7(10) mm. Owocem jest rozłupnia składająca się zwykle z 4 brunatnych rozłupków o średnicy 2–3 mm i wysokości 1,5–2 mm, miseczkowato wgłębionych i szeroko obrzeżonych. W wodzie rozłupki układają się miseczkowatym wgłębieniem do góry i mogą utrzymywać się na jej powierzchni do

Fot. 175. *Omphalodes scorpioides* w Dolinie Sąspowskiej w Ojcowskim Parku Narodowym (2009)

7 dni (Czarna 2001). Ta właściwość pozwala zaliczyć gatunek do roślin hydrochorycznych. Siewki ułudki pojawiają się wiosną, do jesieni młode rośliny osiągają do 30 cm wysokości. Pędy generatywne pojawiają się wiosną następnego roku. Niektóre pędy po owocowaniu zakorzeniają się w dolnych węzłach liści, zimują i w kolejnym roku wydają nowe pędy generatywne. Liczba chromosomów wynosi $2n=24$ (Pogan i in. 1980). *Omphalodes scorpioides* bywa mylony z podobnym do niego gatunkiem *Myosotis sparsiflora*.

Charakterystyka populacji

Populacje gatunku w Polsce liczą od kilku osobników w *Galio-Carpinetum* w Ostrzycy Proboszczowickiej (Kwiatkowski 2000) czy 10 osobników w grądzie zboczowym na Górze Zamkowej na Pogórze Izerskim (Potocka 2001), po bardzo liczną populację z okolic Borku Wielkopolskiego na Nizinie Wielkopolskiej (Czarna 2001), która ciągnie się na odcinku około 3,5 km wzdłuż rzeki Pogony na skraju lasów liściastych i mieszanych oraz na odcinku 1 km pod okapem alei lipowej wzdłuż rowu łączącego rzekę z kanałem Obry. Populacja w uroczysku Podgórze koło Wyszogrodu w Kotlinie Płockiej liczy kilkanaście tysięcy osobników (Łazowy-Szczepanowska, mat. npbl. z 2011 r.). W Ojcowskim Parku Narodowym rośnie ponad 730 osobników (Sołtys-Lelek 2010). Największy płat zajmuje powierzchnię 190 m² i liczy prawie 380 okazów. Kilkaset osobników ma także populacja nad rzeką Lubszą w Obniżeniu Nowosolskim (S. Rosadziński, mat. npbl. z lat 2010–2012). W Kotlinie Toruńskiej populacje w jarze Strugi Lubickiej oraz koło Gronowa szacowane są na około 100 osobników, a koło Wilczego Młyna na około 500 (L. Rutkowski mat. npbl. z 2011 r.). W okolicy Przemysła populacja rosnąca w grądzie składa się z 40–50 okazów (M. Wołanin, mat. npbl. z 2011 r.).

***Ajuga chamaepitys* (L.) Schreb. Dąbrówka żółtokwiatowa**

Rodzina: *Lamiaceae* (*Labiatae*) – jasnotowate (wargowe)

Status

W Polsce gatunek krytycznie zagrożony. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach, zagrożony w Niemczech.

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek należący do elementu łącznikowego śródziemnomorsko-środkowoeuropejskiego (Meusel i in. 1978).

Zagrożenie i wskazania ochronne

W Polsce gatunek jest narażony na wyginięcie ze względu na małą liczbę i izolację stanowisk, a także niewielkie populacje. Utrzymywanie się rośliny oraz wielkość populacji uzależnione są od charakteru siedliska i stanu zbiorowisk leśnych. Zagrożeniem na poszczególnych stanowiskach może być zniszczenie zbiorowisk leśnych. Szkodliwa może być zmiana stosunków wodnych lub nadmierne prześwietlenie drzewostanu. Zagrożeniem, szczególnie dla niewielkich populacji, są także turyści mogący niszczyć roślinę poprzez jej wydeptywanie. Takie zagrożenie występuje w Ojcowskim Parku Narodowym, gdzie większość stanowisk znajduje się w pobliżu szlaków turystycznych (Sołtys-Lelek 2010). W Parku tym stwierdzono także zanik kilku stanowisk spowodowany rozrastaniem się gatunków nitrofilnych (*Aegopodium podagraria*, *Urtica dioica* i *Sambucus nigra*), a także mechanicznym zniszczeniem podczas przebudowy szlaku.

Alina Stachurska-Swakoń

Summary

Omphalodes scorpioides is a Euro-Asiatic species. It reaches in Poland the north-western border of its range. This rare species has sparse distribution in our country but most localities are in the southwest of Poland. The species occurs in shady and moist deciduous forests, mainly in hornbeam forests (*Tilio-Carpinetum*, *Galio-Carpinetum*, *Aceri-Tilietum*) and riparian forests (*Alno-Ulmion*); many of its locations are in stream or river valleys. The size of local populations varies from several to hundreds of individuals. The persistence of particular populations depends on habitat conditions and human pressure. Local populations may be threatened by the destruction of or damage to forest stands, plant succession and changes in water conditions. Small populations, especially those located near roadsides and tourist trails, are potentially threatened by trampling.

Jest archeofitem pochodzącym z zachodniej części obszaru śródziemnomorskiego (Zajac 1979), który jako chwast polny rozszerzył swój zasięg na Europę Środkową. Stanowiska w Polsce leżą na północnej granicy antropogenicznego zasięgu.

Występowanie w Polsce

Gatunek znany tylko z południowej Polski. Występował na Nizinie Śląskiej, gdzie miał szereg stanowisk, od dawna jednak niepotwierdzonych: Olza koło Wodzisławia Śląskiego, Kamionek koło Krapkowic (Schube 1903), Racibórz, Strzelce Opolskie, Praszaków (Schube 1904b), Tarnów Opolski (Schube 1905), Laryszówka koło Strzelc Opolskich (Schalow 1936), Opole (Michalak 1968, 1970). Ostatnio odnaleziony był w okolicy Kamienia Śląskiego (Nowak, Nowak 2005c). Podawany był również